

Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w 1963 r.

Compte-rendu de l'activité du Musée Archéologique à Poznań en 1963

Podobnie jak w latach poprzednich, Muzeum Archeologiczne rozwijało swoją działalność w okresie sprawozdawczym w dwóch kierunkach: naukowo-badawczym i naukowo-oświatowym.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-BADAWCZA

Składały się na nią: gromadzenie źródeł archeologicznych w drodze systematycznych i ratunkowych prac wykopaliskowych, inwentaryzacja i katalogowanie uzyskanych materiałów, opracowywanie zabytków i wyników prac wykopaliskowych, udział w zebraniach, posiedzeniach kolegium naukowego, konferencjach i zjazdach, organizowanych przez inne instytucje.

Badania terenowe

W okresie sprawozdawczym prace wykopaliskowe prowadzono w 12 miejscowościach, na 13 stanowiskach. Krótką charakterystykę przeprowadzonych badań podajemy w kolejności chronologicznej¹.

Na stanowisku mezolitycznym w Trzebicy, pow. Pajęczno przeprowadzono badania na krzemienicy, należącej do przemysłu tardenuaskiego. W wyniku eksploracji ok. 1,5 ara uzyskano kilkadziesiąt narzędzi, rdzeni i odpadków produkcyjnych². Badaniami kierował w okresie od 1 VIII do 17 VIII 1963 r. mgr M. Kobusiewicz. Prace finansowane były z budżetu muzealnego.

Badania, prowadzone w latach poprzednich na terenie otwartej osady ludności kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaza w Słupcy, zostały zakończone. Stwierdzono, że osadę otaczał prawdopodobnie rów obronny³. Na tym samym miejscu odkryto ponadto ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego w postaci jamy⁴. Badaniami, finansowanymi również z budżetu muzealnego, kierował dr T. Malinowski. Prace prowadzone były w okresie od 5 VI do 18 VI 1963 r.

Na podobnej osadzie w Kotlinie, pow. Jarocin badaniami objęto część piaśnicy najbardziej narażoną na zniszczenie przez użytkowników. Na po-

wierzchni 1,5 ara odsłonięto w całości i częściowo 9 jam. W jednej z nich znaleziono skupienie ciężarków tkackich (jama nr 44). W wyniku dotychczasowych badań, trwających już kilka sezonów, udało się uchwycić północny kraniec osady. Pracami wykopaliskowymi, finansowanymi przez Wydział Kultury Prezydium WRN w Poznaniu, trwającymi od 1 VII do 11 VII 1963 r., kierowała mgr M. Zeylandowa.

Prace wykopaliskowe o charakterze ratunkowym przeprowadzono w Koninie w okresie od 15 VI do 15 VII 1963. Na stanowisku oznaczonym nr 36 odsłonięto 8 jam, wśród nich 2 w całości, datowanych na V okres epoki brązu. Oprócz zawartości w postaci ułamków naczyń, nieckowatego żarna, szpili brązowej itp. stwierdzono, że odkryte obiekty mieszkalne posiadały piwnice o średnicy ok. 1,5 m.

Na tym samym stanowisku odkryto 37 grobów, posiadających rozległe bruki kamienne. Na skutek silnego zniszczenia tylko 1 grób zachował formę pochówku popielnicowego i odznaczał się bogatym wyposażeniem w postaci broni i narzędzi żelaznych, pozwalających ustalić dokładną chronologię cmentarzyska na II—III w.n.e.

Wśród powyższych zespołów archeologicznych znajdowało się również szkieletowe i ciało palne cmentarzysko wczesnośredniowieczne. Odsłonięto 8 grobów, w których obok szkieletów znajdowały się zabytki żelazne i naczynia całkowicie obtaczane. W grobie jamowym znaleziono wyłącznie ceramikę. Na niej też oparto datowanie cmentarzyska, ustalając czas jego trwania na XI stulecie. Prace prowadzono z kredytów Wydziału Kultury Prezydium WRN w Poznaniu i kierował nimi konserwator zabytków archeologicznych na woj. poznańskie mgr Z. Pieczyński.

W Pudliszkach, pow. Gostyń na stan. 3 kontynuowano badania na cmentarzysku kultury przedłużyckiej i na osadzie kultury pomorskiej. Na tej ostatniej odkryto 15 jam rozmaitego kształtu. Prace, finansowane przez Wydział Kultury Prezydium WRN w Poznaniu, trwały od 8 VIII do 26 VIII 1963 r. i kierowała nimi mgr M. Piaszykowa.

W dalszym ciągu prowadzono prace wykopaliskowe na osadzie obronnej ludności kultury łużyckiej w Smuszewie, pow. Wągrowiec. Na powierzchni 50 m² kontynuowano badania konstrukcji obronnych, przy czym stwierdzono, że za rumowiskiem po-

¹ Przy omawianiu badanych stanowisk wykorzystano powielone „Sprawozdania z badań wykopaliskowych Muzeum Archeologicznego i Woj. Konserwatora Zabytków w 1963 r.”, sporządzone na Ogólnopolską Archeologiczną Konferencję Sprawozdawczą w Katowicach.

² Por. s. 000 niniejszego tomu.

³ Por. s. 000 niniejszego tomu.

⁴ Por. s. 000 niniejszego tomu.

przednio odkrytego wału znajdował się drugi, zbudowany ze skrzyń i częściowo w sposób rusztowy. Na zewnątrz wału odkryto resztki falochronu i drogi, zbudowanej z dranic. Inwentarz zabytków ruchomych, w związku z badaniami układów obronnych i komunikacyjnych, był mniej liczny w porównaniu z planami poprzednich sezonów badawczych. Koszta prac pokrywało Prezydium PRN w Wągrowcu. Badaniami kierował mgr D. Durczewski w okresie od 26 VI do 3 VIII 1963 r.

Prace o charakterze ratunkowym prowadzono na zniszczonym przez użytkowanie żwirowni cmentarzysku kultury pomorskiej z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Robacznym, pow. Kościan. Na cmentarzysku, częściowo zupełnie już zniszczonym, odsłonięto 24 groby o różnych formach: skrzynkowej, z obwarowaniem kamiennym, niezabezpieczone oraz 1 grób podkloszowy. Prace finansował Wydział Kultury Prezydium WRN w Poznaniu. Kierownictwo sprawował mgr Z. Pieczyński. Czas trwania badań: 15 VI—15 VII 1963 r.

W Stobnie, pow. Trzcianka na stan. 1 rozpoczęto badania na osadzie ludności kultury pomorskiej z wczesnego okresu żelaza. Odsłonięto 13 obiektów różnego charakteru i wymiarów. W sąsiedztwie osady znajdowało się cmentarzysko z tego samego czasu. Na stan. 2 odkryto dwie jamy oraz piec do wytopu żelaza, pochodzący z młodszej fazy okresu wpływów rzymskich. Pracami finansowanymi przez woj. konserwatora zabytków archeologicznych, kierował w czasie od 7 VIII do 2 IX 1963 r. mgr L. Krzyżaniak.

W Bruszczewie, pow. Kościan rozpoczęto prace wykopaliskowe na grodzisku, znajdującym się w bezpośrednim sąsiedztwie osady wczesnośredniowiecznej badanej w latach poprzednich. Badania dostarczyły materiału dla ustalenia chronologii grodu oraz jego związków z osadą. Wykopem o wymiarach 30×5 m objęto część wewnętrzną grodziska i umocnienia obronne. Stwierdzono, że wał zbudowany był w konstrukcji przekładkowej i otaczała go ława ułożona z głazów dochodzących do 0,5 m średnicy. Ziemię wybraną z fosy zużyto do podwyższenia podstawy wału, którego szerokość w pierwszej fazie wynosiła ok. 10 m. O wewnętrzną, pionową ścianę wału opierały się domy, ustawione prawdopodobnie wzdłuż wału, przy czym środek grodu nie był zabudowany. Odsłonięta część domu o szer. ok. 7 m nie dostarczyła danych odnośnie jego konstrukcji. Dom stał na bruku kamiennym, którego ciężar spowodował obniżenie się warstwy kulturowej w piaszczystym podłożu o ok. 0,5 m. Ślady pożaru oraz niespodziewane bogactwo zabytków w porównaniu z podobnymi obiektami, świadczą o gwałtownym zniszczeniu grodu. Wydobyto 32 całe naczynia oraz dające się zrekonstruować fragmenty ponad 40 innych. Reprezentują one formy znane z osady, w tym także naczynia lepiące całkowicie ręcznie. Z innych zabytków na uwagę zasługują żarna rotacyjne (5 okazów), noże, jedyny znany dotąd z tego czasu na obszarze Wielkopolski nóż do krojenia skóry, ciosła, haczyki do wędek, prostokątna kłódka, misa żelazna, grot do strzał, ostroga, narzędzia roglowe i gliniane. Znalezione duże ilości zbóż i roślin

uprawnych, jak żyto, pszenica, owies, jęczmień, proso w różnych fazach oczyszczania i in. W obrębie domu stwierdzono małą ilość kości zwierzęcych, których sporo zebrano natomiast z wału i fosy. Za wczesną chronologią grodziska przemawia nie tylko ceramika. Ze środka wczesnośredniowiecznej warstwy wydobyto bowiem kabłąk jednoczęściowej zapinki żelaznej, co przemawiałoby za datowaniem grodziska przynajmniej na VII wiek. Górnej granicy chronologicznej nie można przesunąć powyżej samego początku X wieku. Badania na powyższym obiekcie prowadzono w czasie od 6 VIII do 15 X 1963 r. ze środków finansowych Wydziału Kultury Prezydium WRN w Poznaniu. Pracami kierował mgr St. Jasnosz.

W Ujściu, pow. Chodzież kontynuowano prace wykopaliskowe na terenie wnętrza grodu. W toku badań prowadzonych przez mgr E. Naumowiczównę w czasie od 10 VII do 30 VIII 1963 r. dotarto do calca na głęb. 7,13 m. Wyróżniono 23 warstwy, których najstarsze pochodzą z 2 połowy X wieku. Korzystne warunki (zbita mierzwa z próchnicą) sprawiły, że zachowała się duża ilość zabytków pochodzenia organicznego: narzędzia drewniane, kawałki tkanin, zboże oraz konstrukcje budynków zrębowych. Z pośród innych zabytków na uwagę zasługują: cylindryczna kłódka brązowa, szczypce i topór żelazny, oraz posrebrzana ostroga. Stwierdzono, że grodzisko w Ujściu składa się z dwóch części: starszej, założonej w 2 połowie VII wieku (badanej przez L. Leciejewicza w 1953 r.) oraz obecnie badanej. Koszty badań ponosiło muzeum oraz woj. konserwator zabytków archeologicznych.

Ostatnim stanowiskiem badanym w okresie sprawozdawczym było grodzisko w Łądzie, pow. Słupca. Prace prowadzono u podnóża grodu, wykorzystując wyjątkowo niski stan wody w Warcie. Stwierdzono miejsce, w którym fosa łączyła się z korytem rzeki, odkryto resztki drewniano-kamiennego wału oraz nadpalonego ostrokołu, wbitego na wewnętrznej stronie fosy. Ślady spalenizny wskazywały na pożar, który zniszczył tę część umocnień obronnych. Prace pod kierunkiem mgr M. Zeylandowej trwały od 29 VII do 4 IX 1963 r. Koszty badań pokryto z funduszy własnych muzeum i dotacji Prezydium PRN w Słupcy.

Badania ratunkowe przeprowadzono jedynie w Piaskach, pow. Koło, gdzie zabezpieczono 12 grobów ludności kultury łżyckiej z końca epoki brązu.

Badania powierzchniowe

Ten rodzaj archeologicznych prac terenowych przyczynił się nie tylko do wzbogacenia zasobów źródłowych dla badań osadniczych, ale stanowił równocześnie poważną pozycję pomnażającą ilościowo zbiory muzealne. W okresie sprawozdawczym zarejestrowano na terenie woj. poznańskiego 28, a w granicach woj. zielonogórskiego 24 nowe stanowiska. Podczas badań powierzchniowych dokonano starannej lokalizacji stanowisk i przeprowadzono drobne sondáže. Podobnie jak w latach ubiegłych poszukiwania powierzchniowe prowadzono często równolegle z systematycznymi pracami wykopalisko-

wymi lub w ramach praktyk terenowych dla studentów archeologii.

Na terenie woj. poznańskiego stwierdzono następujące nowe stanowiska: w pow. czarnkowskim — Nowina (stan. 1); w pow. jarocińskim — Wola Książęca (stan. 1); w pow. kolskim — Piaski (stan. 1); w pow. krotoszyńskim — Kobylin (stan. 1, 8); w pow. międzychodzkiem — Gorzycko (stan. 2, 4, 5); Kłosowice (stan. 1); w pow. ostrowskim — Janków Przygodzki (stan. 2); w pow. słupeckim — Jaworowo (stan. 1), Koszutka Mała (stan. 1), Piotrowice (stan. 1, 2, 3), Piotrowice — Parcele (stan. 1), Róża (stan. 1, 2, 3), Samarzewo (stan. 1, 2), Słupca (stan. 7, 8); w pow. trzcianeckim — Stobno (stan. 1, 2, 3, 4, 5).

W woj. zielonogórskim: w pow. międzyszymskim — Międzyrzecz (stan. 20, 31, 32, 33, 34, 34a, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 45a, 46, 47, 48), Żółwin (stan. 3); w pow. świebodzińskim — Grodziszcz (stan. 3), Myszecin (stan. 1)⁵.

Materiał z powyższych badań dostarczył 90 pozycji inwentarzowych na ogólną ilość 130. Dodać należy jeszcze, że mgr W. Śmigiełski brał udział w badaniach wykopaliskowych, powierzchniowych i weryfikacyjnych, zorganizowanych przez Dział Archeologiczny Muzeum Okręgowego i woj. konserwatora zabytków archeologicznych w Zielonej Górze (Łągów, Grodziszcz, Dąbrówka Mała, w pow. świebodzińskim; Żółwin, w pow. międzyszymskim; Glińno, w pow. sulęcińskim).

Prace wewnętrznomuzealne

W ramach prac wewnętrznomuzealnych wykonywano inwentaryzację i katalogi zabytków oraz rozpoczęto skontrum stanu posiadania materiałów archeologicznych. W związku z tym ostatnim wprowadzono przerwę w korzystaniu ze zbiorów dla archeologów krajowych i zagranicznych.

W okresie sprawozdawczym do inwentarza zabytków wpisano 130 pozycji, z których 104 pochodzą z badań własnych muzeum; pozostałe — z darów różnych instytucji, głównie szkół i poszczególnych osób (24) oraz depozytów (2).

Katalog przedmiotowy powiększył się o 1 212 nowych pozycji, na które złożyły się nie tylko zabytki z 1963 r. ale także przedmioty zrekonstruowane, pochodzące ze stanowisk badanych w poprzednich okresach i tworzących duże zespoły. Ukończono np. katalogowanie zabytków z rozległego cmentarzyska ludności kultury łużyckiej z Bruszczyca, pow. Kościan, obejmujący łącznie 2 127 kart.

Na bieżąco uzupełniano katalog kulturowy ułatwiający rozeznanie stanu posiadania w ramach poszczególnych magazynów, ustawionych wg podziału administracyjnego. Podobnie kontynuowano prace nad katalogiem negatywów fotograficznych, liczącym obecnie 17 581 pozycji.

W magazynach rozpoczęto prace inwentaryzacyjne wszystkich zabytków, gromadzonych od początku istnienia zbiorów muzealnych, tj. od 1857 r. W wyniku różnych struktur organizacyjnych rozmaicie prowadzono księgi inwentarzowe i katalogi, które obecnie należy odpowiednio zsynchroni-

zować. Nieznaczna ilość zabytków, szczególnie z okresu przed I wojną światową, nie została należycie zarejestrowana; wiele z nich uległo zniszczeniu podczas ostatniej wojny. W wyniku dokładnej inwentaryzacji wszelkie powyższe mankamenty można będzie usunąć.

W magazynie epoki kamienia skontrum przeprowadzono w ok. 10%, a ukończenie przewiduje się w połowie 1965 roku.

W magazynie wczesnej epoki brązu (I i II okres) prace inwentaryzacyjne objęły już ok. 30% zbiorów.

W największym magazynie, obejmującym zabytki kultury łużyckiej od III okresu epoki brązu do wczesnego okresu lateńskiego, przeprowadzono inwentaryzację powiatów: Chodzież, Czarnków, Gniezno i Gostyń. Wykonano 43 karty katalogowe zabytków dotąd nie zinwentaryzowanych. Zakończenie prac planuje się na koniec 1965 roku. W magazynie kultury pomorskiej prace wykonano w ok. 5%. Zakończenie nastąpi zapewne w połowie 1965 r.

Magazyn okresu późnolateńskiego i rzymskiego został chwilowo z powyższych prac wyłączony, ponieważ w związku z pracami remontowymi i przekazaniem pomieszczenia Poznańskiemu Towarzystwu Przyjaciół Nauk, zbiory zostały zmagazynowane w pomieszczeniach strychowych i są praktycznie niedostępne. Wykonanie skontrum może nastąpić dopiero w nowych pomieszczeniach.

Zakończenie inwentaryzacji zbiorów z okresu wczesnośredniowiecznego przewiduje się już w pierwszej połowie 1964 r.

Z uwagi na duże znaczenie generalnej akcji inwentaryzacyjnej planuje się ilościowe ograniczenie prac terenowych w 1964 r.

W przygotowaniu rozbudowy pracowni naukowych utworzono w ciągu okresu sprawozdawczego nowy dział numizmatyczny. Znaczna ilość zarówno monet jak i skarbów wczesnośredniowiecznych, znajdujących się w zbiorach muzealnych, oczekiwała się w ten sposób fachowej opieki specjalisty. Na stanowisku kierownika nowo utworzonego działu pozyskano długoletniego pracownika działu numizmatycznego Muzeum Narodowego, mgr A. Wierchowickiego.

Inne prace naukowe

Koncentrowały się one głównie na opracowaniach materiału znajdującego się w muzeum oraz wyników prac wykopaliskowych. Część ukończonych prac opublikowano w ostatnim roczniku muzealnym, inne zamieszczono w różnych periodykach fachowych. W opracowaniu znajduje się szereg artykułów i rozpraw, wymagających dłuższego czasu.

Pracownicy naukowcy muzeum brali udział w posiedzeniach dyskusyjnych, konferencjach i zjazdach o tematyce archeologicznej lub z nią związanej. Uczestniczyli w posiedzeniach Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, w konferencji muzeologicznej zorganizowanej przez Muzeum Archeologiczne celem omówienia sposobów magazynowania szybko narastającego materiału zabytkowego; w ogólnopolskiej archeologicznej konferencji sprawozdawczej w Katowicach (11 sprawozdań). Brali również aktywny udział w zjeździe i zebraniach Polskiego

⁵ Por. s. 000 niniejszego tomu.

Towarzystwa Archeologicznego i innych towarzystw naukowych (np. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Polskie Towarzystwo Antropologiczne), w posiedzeniach dyskusyjnych, urządzanych przez Zakład Archeologii Polski IHKM PAN i Katedrę Archeologii UAM, międzynarodowych sympozjonach (np. paleolityczne, amerykańskie w Krakowie). W celach samokształcenia i doskonalenia specjalizacyjnego pracownicy muzeum zwiedzili pokrewne muzea i instytucje. Czterech pracowników prowadziło wykłady i ćwiczenia zlecone przez Uniwersytet im. Kopernika w Toruniu i Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu (doc. dr B. Kostrzewski, mgr A. Wojciechowska, mgr D. Durczewski, mgr St. Jasnosz). Pracownicy brali udział w regularnych posiedzeniach kolegium naukowego, na których dyskutowano i ustalano wytyczne całokształtu działalności muzeum.

W składzie personelu naukowego zaszły podczas roku sprawozdawczego następujące zmiany: na miejsce mgr J. Spychalskiego przyjęto mgr K. Dębską-Lutową, powierzając jej pracownię technologii ceramiki oraz mgr A. Wierzchowieckiego do działu numizmatycznego.

Współpraca z zagranicą

Obok wymiany wydawnictw, kontakty muzeum z zagranicą polegały na wizytach archeologów zagranicznych i wymianie personalnej. Muzeum gościło w okresie sprawozdawczym archeologów z następujących krajów: Anglia (3), Jugosławia (3), Dania (3), Niemiecka Republika Demokratyczna (22), Węgry (3), Francja (1), Mongolia (1). W ramach międzymuzealnej zagranicznej wymiany personalnej pięcioro pracowników (mgr mgr E. Naumowiczówna, A. Wojciechowska, D. Durczewski, St. Jasnosz i B. Kubiak) przebywało w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Trzy osoby zwiedziły obiekty archeologiczne na Węgrzech, w Związku Radzieckim i Finlandii podczas prywatnego pobytu w tych krajach (mgr A. Lipińska, mgr M. Zeylandowa, mgr M. Kobusiewicz).

Archiwum

W okresie sprawozdawczym wykonywano na bieżąco karty rejestracyjne nowych stanowisk oraz założono 27 teczek archiwalnych dla nowych miejscowości. W ramach porządkowania starych akt archiwalnych, mgr A. Wierzchowiecki przetłumaczył 800 kart katalogu kartkowego zabytków tzw. katalog H(istorische) G(esellschaft) oraz katalog kartkowy Działu Archeologicznego Muzeum Fryderyka (Vorgeschichtliche Abteilung KFM) za lata 1894—1901. Opisano, wykonano zdjęcia i skatalogowano 143 zabytki kultury łużyckiej (głównie ceramika), przechowywane w magazynach muzeum regionalnego w Międzyrzeczu Wlkp. W porozumieniu i z kredytów woj. konserwatora zabytków archeologicznych w Zielonej Górze przetłumaczono z języka niemieckiego wszystkie archiwalia z powiatu międzyrzeckiego. Przy pomocy finansowej woj. konserwatora zabytków arch. w Zielonej Górze wykonano w ciągu 1963 r. 1920 kart inwentaryzacyjnych stanowisk i zabytków z terenu woj. zielonogórskiego na pod-

stawie niemieckiej literatury archeologicznej do roku 1944.

Biblioteka

W okresie sprawozdawczym zbiory biblioteczne powiększyły się o 400 woluminów wydawnictw zwartych i 463 wol. wydawnictw periodycznych. Z tej liczby w drodze wymiany wpłynęło 485, zakupiono 208, w prenumeracie, w postaci darów oraz in. — 170 pozycji. Na koniec roku 1963 stan księgozbioru muzealnego obejmował 15 249 pozycji.

Wymianę z instytucjami w kraju i zagranicą powiększono o 12 nowych placówek. Obecna ilość punktów wymiennych wynosi 277. Dwuosobowy personel biblioteki (mgr W. Armon, Z. Smoleniowa), kontynuował prace nad katalogiem książkowym, rzeczowym, oraz katalogiem artykułów; prowadził korespondencję zagraniczną i dokonywał zakupów.

Ze zbiorów bibliotecznych w większości korzystali pracownicy muzeum i pokrewnych instytucji, pracownicy wyższych uczelni, studenci i nauczyciele. Wypożyczono na zewnątrz 331 tomów dla 157 czytelników. Na miejscu czytelnicy odwiedziło 320 osób, którym udostępniono 3 843 tomy.

W ramach wymiany międzybibliotecznej wypożyczono z innych bibliotek 5 i przesłano 14 tomów.

W ciągu okresu sprawozdawczego oprawiono 180 tomów, głównie czasopism i wydawnictw seryjnych.

Wydawnictwa

W ciągu 1963 r. wydano jedynie następny tom rocznika muzealnego pt.: „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. XIV : 1962. W związku z akcją oszczędności papieru objętość rocznika ograniczono do 34,5 arkuszy wyd. Zamieszczono w nim opracowania materiałowe z obszaru ziem wielkopolskich i ziemi Lubuskiej, streszczenia referatów wygłoszonych na sesji naukowej z okazji 25-lecia pracy naukowej doc. dra Bogdana Kostrzewskiego oraz sprawozdania z działalności muzeum.

Pracownicy pomocniczo-naukowe

Pracownia rekonstruktorska. Po zlikwidowaniu zaległości w rekonstrukcji zabytków ceramicznych z lat ubiegłych, przystąpiono w okresie sprawozdawczym nie tylko do realizacji bieżących zadań, ale równolegle podjęto rekonstrukcję materiału, wymagającego uzupełnień przed przeniesieniem go do nowych pomieszczeń w pałacu Górków. W związku z innymi pracami, jakich wymagała działalność muzeum, przesunięto do nich część personelu rekonstruktorskiego, co w wyniku osłabiło nieco rozmach tej pracowni w porównaniu do okresu poprzedniego. W sumie wykonano 305 całkowitych i ok. 150 częściowych rekonstrukcji ceramiki. Dodać tu należy, że materiał pochodził głównie ze stanowisk o charakterze osadniczym, przy którym prace przebiegały znacznie wolniej niż przy zespołach grobowych.

W okresie sprawozdawczym nastąpiła reorganizacja pracowni, polegająca na utworzeniu pracowni technologii ceramiki, której podlega dotychczasowa pracownia rekonstruktorska. Stworzenie takiej pracowni jest wynikiem konieczności prowadzenia specjalistycznych badań nad technicz-

nymi zagadnieniami ceramiki w oparciu o metody fizyko-chemiczne. Duże ilości wydobywanego podczas badań terenowych materiału będą stanowić doskonałą bazę doświadczalną. Działalność nowo utworzonej pracowni rozwijana będzie w dwóch kierunkach: obok badań o charakterze teoretycznym prowadzić się będzie doszkalanie nowych pracowników w zakresie rekonstrukcji. Na stanowisko kierownika obu pracowni, liczących obecnie 6 osób personelu, przyjęto mgr K. Dębską-Lutową.

Pracownia konserwatorska. W jednoosobowej pracowni poddano zabiegom konserwatorskim 424 zabytki żelazne, brązowe, srebrne, drewniane oraz kawałki tkanin. Opracowano nową metodę konserwacji tkanin. Rozpoczęto stosowanie lakiery (pochodnych żywic syntetycznych) do zabezpieczania powierzchni zabytków po zabiegach konserwatorskich. Obok powyższych zajęć prowadzono działalność badawczą w zakresie nowych metod konserwacji tkanin i drewna mokrego (przygotowano odpowiednie prace do druku i zamówione referaty). Z uwagi na bieżące zadania nie przystąpiono w szerszym zakresie do wykonawstwa kopii galwanoplastycznych.

Pracownia modelarska z powodu długotrwałej choroby pracownika nie była czynna w okresie sprawozdawczym.

Pracownia fotograficzna. W pracowni wykonano 1761 zdjęć, 6331 odbitek różnej wielkości oraz powiększeń. Równoległe z pracami wewnętrznymi laboranci obsługiwali częściowo także prace wykopaliskowe. Inwentarz negatywów powiększył się o 925 dalszych pozycji i na koniec okresu sprawozdawczego wynosił ogółem 17 581 negatywów. Uporządkowano i ułożono wg numeracji bieżącej posiadany zestaw przeźrocy, który składa się z 3 192 pozycji. W pracowni wykonano wszelkie prace fotograficzne dla potrzeb wystawek, dokumentacji archiwalnej i do wydawnictw. Do znaczniejszych zadań należało wykonanie zdjęć dla wystawy na terenie rezerwatu archeologicznego w Gieczu, pow. Środa. W ramach współpracy i wymiany materiałów wykonano również zamówienia dla instytucji archeologicznych w kraju i zagranicą. Pracownią kierował Z. Ratajczak.

Pracownia kreślarsko - rysunkowa. W ciągu okresu sprawozdawczego w jednoosobowej pracowni wykonano ok. 600 rysunków na kartach katalogowych, przerysów map i planów, napisy objaśniające itp. Poza tym oznaczono w sposób trwały ponad 1000 zabytków przed umieszczeniem ich w poszczególnych magazynach.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-OŚWIATOWA

Zadania pracy naukowo-oświatowej polegały w okresie sprawozdawczym na kontynuacji działalności rozwiniętej w latach ubiegłych, przy czym jednym z najważniejszych celów była współpraca ze szkolnictwem w związku z wprowadzeniem nowego programu nauczania historii w 8-klasowej szkole podstawowej.

Najważniejszym terenem akcji naukowo-oświatowej była wystawa stała, gdzie również odbywały się lekcje historii, urządzone dla licznych klas.

Frekwencja wynosiła ogółem 16 416 osób, w tym 13 722 tj. 85% stanowiła młodzież szkolna. Spadek liczby zwiedzających wynikał na skutek zamknięcia wystawy stałej przez 48 dni w pierwszych miesiącach roku sprawozdawczego, zgodnie z zarządzeniem Prezydium Rady Narodowej m. Poznania. Konieczność nadrobienia zaległości, powstałych również w szkołach, pociągnęła za sobą ograniczenie współpracy szkół z muzeum. Największą ilość zwiedzających zanotowano we wrześniu (2 441 osób — w tym młodzieży 90%) oraz w grudniu (2 591 osób — w tym młodzieży 89%). Przytłaczającą ilość młodzieży na salach wystawowych wykorzystano dla przeprowadzenia na wystawie lekcji historii. Ze strony nauczycielstwa taki sposób nauczania traktowany był jako znakomite utrwalenie wiadomości nabytych w klasie. Znalazło to odbicie w bardzo pozytywnych wypowiedziach na pytania ankiety zredagowanej przez dział naukowo-oświatowy i rozesłanej do szkół, korzystających z nowego sposobu zwiedzania wystawy.

W pierwszej sali wystawy stałej urządzono małą wystawkę czasową pt.: „Wyniki prac wykopaliskowych w latach 1962/1963”, ilustrującą aktualne rezultaty prac wykopaliskowych, prowadzonych przez muzeum.

Trudności spowodowane ciężką zimą odbiły się również na wystawie objazdowej: „Wielkopolska przed 10 wiekami w świetle źródeł archeologicznych”, która była unieruchomiona do 12 III 1963 r. Eksponowano ją w następujących miejscowościach:

powiat (lub miasto)	ilość miejscowości	ilość dni	ilość zwiedzających
Oborniki	6	18	3 270
Śrem	5	12	3 395
Środa	3	10	2 691
Ujście	1	8	4 000
Gdańsk	1	67	340
Złotów	1	49	956
ogółem	17	164	14 652

Należy dodać, że w dwóch ostatnich miejscowościach wystawa nie posiadała obsługi, co w wyraźny sposób wpłynęło ujemnie na liczbę zwiedzających.

Dnia 21 VII 1963 r. nastąpiło uroczyste otwarcie rezerwatu archeologicznego w Gieczu, pow. Środa⁶. Na terenie grodu, którego wały częściowo zrekonstruowano, w pobliżu odsłoniętych fundamentów rotundy i palatium zbudowano pawilon, mieszczący wystawę, ilustrującą wyniki prac archeologicznych oraz kawiarnię.

Poniżej podajemy zestawienie frekwencji na wystawach w 1963 r.:

wystawa stała	16 416 osób
wystawa objazdowa	14 652 „
wystawa w rezerwacie archeologicznym	
w Gieczu, pow. Środa	17 343 „
wystawa Oddziału w Gnieźnie	9 007 „
razem:	57 418 „

* * *

⁶ Por. Z otchłani wieków, R. XXIX : 1963, zes. 4, s. 249.

Duże zainteresowanie przechodniów wzbudzały swoją oprawą plastyczną i opracowaniem miniatury wystawki w dwóch gablotkach ulicznych. Eksponowano następujące tematy: „Archeologia na znaczkach pocztowych” i „Skarb wczesnośredniowieczny z Górzycy, pow. Słubice” (gabloty przy ul. S. Mielżyńskiego) oraz „Gród wczesnośredniowieczny w Łądzie, pow. Słupca” (witryna przy ul. Fredry).

Wykłady, pogadanki i lekcje o tematyce nawiązujące głównie do badań nad początkami państwa polskiego, ochrony zabytków archeologicznych i in. były drugą formą działalności naukowo-oświatowej. Przewlekła zima również i w tym wypadku przyczyniła się do spadku odpowiednich wskaźników. Poniżej podajemy odpowiednie zestawienie (w nawiasach dla porównania dane z 1962 r.):

	ilość wykładów i lekcji	liczba słuchaczy
I kwartał 1963 r.	36 (76)	1 643 (4 782)
II „	43 (70)	2 718 (3 363)
III „	87 (46)	3 344 (2 075)
IV „	100 (121)	3 713 (5 223)
Oddział w Gnieźnie	37 (121)	1 040
razem:	303 (313)	12 462 (15 443)

Wykaz lekcji z klasami z obowiązującym nowym programem nauczania w 1963 r.:

klasa	ilość klas	ilość uczniów
III	70	2 487
IV	15	700
V	55	1 941
razem:	142	5 128

Opracowano 32 tematy z dziedziny archeologii oraz 27 tematów metodycznych.

Kontynuacja pracy ze szkolnictwem polegała na uzgadnianiu programu i tematów lekcyjnych, urządzaniu konsultacji i kursów dla nauczycieli historii, konferencji dla powiatowych instruktorów historii, spotkaniach w klubach ZMP (np. Szamotuły), udział w seminariach regionoznawczych (np. Rogoźno) itp. Różnorodność form takiej współpracy i pozytywne wyniki znalazły oddźwięk w innych muzeach. Kierowniczką działu naukowo-oświatowego, na zaproszenie Muzeum Archeologicznego i Zarządu Oddziału PTA we Wrocławiu przekazała pokrewnej instytucji formy pracy ze szkołami i nauczycielstwem. W okresie wakacyjnym wygłoszono kilka prelekcji na różne tematy (o ustawie ochrony dóbr kultury, wynikach badań nad początkami państwa polskiego, wycieczki jako pomoc naukowa w poznawaniu dziejów itp.) na nauczycielskich kursach wakacyjnych (ogólnokrajowych i wojewódzkich) Pod szczególną opieką działu znajdowały się szkolne koła zainteresowań (koła historyczne i szkolne koła miłośników archeologii), którym pomagano przy realizacji wystawek tematycznych, konkursów czytelniczych i albumów, dostarczając m. in. serie zdjęć. Kilku członków kół przeszkolono na „przewodników”, którzy na wycieczkach dobrze wywiązyali się ze swoich obowiązków. W okresie wycieczkowym udzielono wiele informacji, konsultowano trasy i przygotowano młodzież do wszechstronnego wykorzystania wycieczek. Sporo informacji udzielano także do kronik szkol-

nych, do tematów lekcyjnych o poszczególnych regionach oraz do prac dyplomowych wykonywanych przez absolwentów Studium Nauczycielskiego.

Dział naukowo-oświatowy ściśle współpracował z Poznańskim Oddziałem Polskiego Towarzystwa Archeologicznego w realizacji zadań popularyzacyjnych. Nastąpiło również dalsze zacieśnienie współpracy z PTTK. Aktualizowano osiągnięcia archeologiczne na kursach przewodników, zwracano uwagę na uwzględnianie obiektów archeologicznych, układanie tras turystycznych i dostarczano materiałów dla autorów, przygotowujących przewodniki. Kierowniczką działu brała systematyczny udział w opracowaniu planów działalności Okręgowej Komisji Krajoznawczej PTTK i w zebraniach opiekunów społecznych. W klubie „Turysty” wygłoszono kilkanaście interesujących wykładów, cieszących się dużym zainteresowaniem.

W okresie sprawozdawczym kontynuowano, względnie nawiązano współpracę z innymi instytucjami i organizacjami. Ustalono plan pracy oświatowej ze Związkiem Zawodowym Pracowników Rolnych i Leśnych. Fotografie i zabytki związane z rozwojem rolnictwa przekazano do zbiorów Muzeum Rolniczego w Szreniawie, pow. Poznań. Zarządowi klubu garnizonowego wypożyczono zabytki, zdjęcia i odpowiednią literaturę na wystawkę z okazji 20-lecia Wojska Polskiego. Na kursie aktywu kobiecego, zorganizowanego przez Kom. Woj. Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego wygłoszono wykłady i prelekcje. Podobne wykłady na kursie przewodniczących i sekretarzy Zw. Młodzieży Wiejskiej spotkały się z ogromnym zainteresowaniem. Nadal trwała aktywna współpraca z bibliotekami różnych szczebli i domami kultury. W popularyzacji osiągnięć archeologii wykorzystywano prasę, głównie w formie udzielania informacji o aktualnych pracach wykopaliskowych oraz radio i telewizję, która w swym programie lokalnym nadała dwa widowiska.

Pewnym mankamentem, utrudniającym pracę propagandową był brak aktualnych składek i pocztówek o tematyce archeologicznej. Pozytywnym natomiast wynikiem zakończyły się starania o wykonanie datowników pocztowych o motywach archeologicznych (Giecz, Łąd i Ujście).

Dział naukowo-oświatowy oraz pracownicy muzeum opublikowali kilka artykułów na temat działalności oświatowej:

- Z. Pa w ł o w s k a, *Działalność zespołu naukowo-oświatowego Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w latach 1953—1962* (Fontes Archaeologici Posnanienses, t. XIV:1963, s. 221);
- *Muzea Uniwersytetami Kultury* (Z otchłani wieków, R. XXIX:1963, s. 142);
- *Związek Nauczycielstwa Polskiego a współpraca z Muzeum Archeologicznym* (tamże, s. 242);
- *Wykorzystanie muzeów w pracach kulturalno-oświatowych* (Centralna Poradnia Ruchu Artystycznego);
- M. P i a s z y k o w a, *Nauczycielska konferencja archeologiczna w Łądzie* (Z otchłani wieków, R. XXIX:1963, s. 7);

— *Archeologia w świetlicy szkolnej* (tamże, s. 8);

M. Zeylandowa, *Powiat jarociński odsłania swoje tajemnice* (Wielkopolska Południowa, grudzień 1963).

Pracami działu naukowo-oświatowego w roku sprawozdawczym kierowała mgr Z. Pawłowska.

ADMINISTRACJA

Personel muzeum, łącznie z Oddziałem w Gnieźnie, składał się z 50 osób (Oddział w Gnieźnie — 5 osób), w tym pracowników działalności podstawowej było 36 (w Gnieźnie — 3), pracowników administracji 8 (w Gnieźnie — 1), pracowników obsługi 6 (w Gnieźnie — 1). Zaszły następujące zmiany personalne: wśród pracowników działalności podstawowej na miejsce odeszłego na własne życzenie mgr J. Spychalskiego przyjęto mgr K. Dębską-Lutową do działu konserwatorskiego (pracownia technologii ceramiki) oraz mgr A. Wierzchowieckiego do działu numizmatycznego. W ciągu roku sprawozdawczego przyjęto do pracowni stolarskiej T. Gromackiego w miejsce pomocnika St. Dziamskiego. Z pracowni rekonstruktorskiej odszedł na własne życzenie A. Wiczorek. W dziale administracyjnym przyjęto na stanowisko magazyniera Z. Derową.

W zakresie wyposażenia muzeum w sprzęt zakupiono 4 nowoczesne maszyny do pisania, które przekazano do pracowni inwentaryzacyjno-katalogowej, biblioteki, dla potrzeb administracji oraz dla Oddziału w Gnieźnie.

W pracowni stolarskiej wykonywano bieżące naprawy i uzupełnienia w sprzęcie (m. in. nowe

skrzynki dla potrzeb archiwum i biblioteki). Ponadto pracownia wykonała szereg robót stolarskich przy budowie rezerwatu archeologicznego w Gieczu, pow. Środa.

Personel pracowni mechanicznej utrzymywał na bieżąco, konserwował i uzupełniał wszelkie instalacje, m. in. założono nowe, wewnętrzne punkty telefoniczne. W ramach oszczędności energii elektrycznej wymieniono prawie we wszystkich pomieszczeniach muzeum dotychczasowe oświetlenie na jarzeniowe. Wykonano również wszelkie prace instalacyjne (oświetlenie, kanalizacja, c. o.) w budynku na terenie rezerwatu archeologicznego w Gieczu, pow. Środa.

Dalsze prace przy budowie pałacu Górków, których generalnym wykonawcą jest P. P. Konserwacji Zabytków, Oddział w Szczecinie, ucierpiały znacznie z powodu długotrwałych mrozów w I kwartale 1963 r. oraz wskutek braku odpowiednich kooperantów. Podzielona na 4 etapy budowa, w trzech została ukończona w stanie surowym zamkniętym a etap czwarty, ostatni wykonano do wysokości I piętra. Z powodu braku podwykonawcy nie zrealizowano zaplanowanych prac instalacyjnych, z wyjątkiem instalacji elektrycznej, której założenie w ukończonych partiach odbudowywanego gmachu nastąpi w najbliższym czasie. Wykonano również większą część robót kamieniarskich (gzymsy okienne, obrzeża drzwi, rekonstrukcje łuku wejściowego) i prac ślusarsko-kowalskich (rynny, kraty okienne itp.). Przewiduje się, że część pomieszczeń będzie przygotowana do zagospodarowania w ciągu roku następnego.